

Nenávist jako výplod lidských frustrací (projev k 81. výročí osvobození vyhlazovacího tábora Auschwitz)

Vídeň, přelom 19. a 20. století. Hlavní město rakouského mocnářství začínalo pomalu ztrácet svůj lesk. Kulturní megalopolí právě otřásaly hospodářské a sociální bouře a také nebývale silný ráz protižidovské agitace. Z politických tribun i katolických kazatelen běžně zaznívala štvavá antisemitská prohlášení, šířily se protižidovské pověry i otevřeně šovinistické manifesty nacionalistického pangermanismu. *"Das Judentum ist keine Konfession, sondern eine Rasse, und diese Rasse ist mit dem deutschen Volk unvereinbar. Židé nejsou náboženství, ale rasa, a tato rasa nemá v německém národě místo."* Tak například běžně veřejně útočil dlouholetý vídeňský říšský poslanec Georg von Schönerer. *"A zatímco křesťanský lid vydělává chléb v potu tváře, jiní se obohacují bez práce, přes půjčky, obchody a papíry, které nic nevytvářejí, ale mnoho berou."* To zase z chrámové kazatelny od sv. Josefa v jedné z maloměstských starousedlických čtvrtí rozséval svá slova tehdy známý farář Josef Deckert.

Přibližně ve stejné době se v rozbouřeném městě plném přistěhovalců a sociálních kontrastů snažil s vysněnou kariérou akademického malíře prorazit i zamlklý devatenáctiletý mládenec z Lince. Marně. Antisemitská Vídeň mu však určujícím způsobem nabídla nejen jednoduché vysvětlení jeho opakovaného osobního neúspěchu, ale i zbrusu novou vnitřní identitu. A také ideální přodobraz univerzálního viníka všeho společenského strádání. Nebyla to nenávist vůči konkrétnímu jedinci, ale ke kolektivní židovské entitě. Vnímavý mladík, žijící v chudém 20. obvodu plném radikálních dělníků, začal postupně dobře chápat, jak může antisemitismus úspěšně fungovat jako politický instrument, jak snadné je získávat masy podobně frustrovaných lidí na svou stranu a jak mocensky účinným nástrojem je emoční populismus tyjící nejen z bezbřehých slibů, ale současně z neúprosné stigmatizace či dokonce eliminace těch společenských skupin, které prý už jen svou existencí zabraňují dosažení těch nejlepších zítřků.

Na opačné straně Dunaje, jen několik kilometrů od mladíkovy mužské noclehárny, ve čtvrti plné intelektuálů, univerzitních pracovišť, nemocnic i kaváren zdokonaloval už několik let vzdělaný padesátiletý lékař svou převratnou metodu, jak nahlížet hluboko do lidské mysli a léčit psychická traumata vytěsněná za hranice vědomí. Bylo už dáno duchem té doby, že mu byla pro jeho židovský původ upírána špičková nemocniční pracoviště i univerzitní profesorská kariéra. A že jeho

psychoanalytický přístup byl zcela běžně odsuzován jako židovská pavěda.

Přímý střet obou tak odlišných světů měl teprve přijít. Lidstvo ještě tenkrát o státem řízené rasové biologii, institucionalizovaném zabíjení a budoucím vyhlazování celých etnik a náboženských skupin nemělo ani potuchy. Přesto lze obrazně říci, že cesta k plynovým komorám a k programu systémové eutanázie byla vydlážděna žulou z vídeňských ulic a náměstí.

Vážené dámy a vážení pánové,

je zjevné, že vyvolávat v lidech cíleně nenávist k někomu či něčemu jinakému nemusí být až tak složité. S nějakou formou vnitřního zklamání, společenského zneuznání, životních nejistot, a skutečnou či jen domnělou nespravedlností ostatně čas od času svádějí více či méně úspěšný zápas mnozí z nás. Nejedni však v nejtemnějších zákoutích své duše strádají všechny svoje osobní frustrace tak hluboko, dokud nějaký vnější spouštěč nedá té negativní energii prostor a směr vybit se prudkým afektem záště vůči konkrétní oběti, ať už je individuální nebo kolektivní povahy. Řečeno freudovským jazykem – v nevědomí popřené bolesti, slabosti a selhání se v určitý okamžik s veškerou nahromaděnou agresí projektují do nepřítele s konkrétní tváří, jako jsou příznačně příslušníci etnických menšin, náboženských skupin, elity stávajícího establishmentu, cizinci nebo třeba jedinci s odlišnou sexuální identitou. Problém je ale v tom, že takový emoční ventil nesouvisí se skutečným zdrojem osobní frustrace, je jen klamavý či náhražkový a hlavně dočasný, takže brzy vyžaduje mnohem silnější výboj a také stále radikálnější jazyk či zbrusu nové viníky.

Doložme si tohle všechno na konkrétním příkladu – *"...cikáni by si měli založit vlastní stát a Česká republika by měla podpořit jejich vystěhování do zemí, odkud pochází jejich prapředci."* Anebo – *"Chápu, že pro Západ je fajn, když my platíme západním zbrojovkám za málo účinné zbraně, které Rusové rozflákají, ještě než se dostanou na frontu. Penězovody totiž tečou všemi směry a každý na tom byznysu něco trhá, západní firmy a vlády i ukrajinští zloději kolem Zelenského junty, co si staví záchody ze zlata. ... Ať si kradou, ale už ne z našeho, a ať taková země není v Evropské unii."* To bezostyšný populistický klaun na obou příkladech vykresluje svým příznivcům zjednodušený obraz konkrétního nepřítele, typicky Roma, muslima či Ukrajince, legitimizuje přitažlivou kolektivní agresi a běžně překračuje všechny dosud respektované morální zábrany. Uznání nenávisti jako nové morální normy je přitom jen prvním krokem k budoucímu uznání násilí.

Vztah tohoto tribuna jako spouštěče afektů a jeho naslouchajícího davu je přitom vzájemně závislý. Populista dychtí výhradně po výhodách politické moci, kterých ale bez chytlavého veřejného tématu a podpory frustrované masy není schopen dosáhnout. Zneuznané jedince zase dusí nedostatek sebeúcty, ponížení, ztráta statusu, nepřízeň společnosti, možná i sebedestrukční pocity, které si sami sobě nedokáží přiznat, a vztahují je proto k něčemu snadno uchopitelnému. Obě strany tedy navzájem spojuje obraz společného konkretizovaného nepřítele, který troufalému mluvkovvi i jeho příznivcům propůjčuje novou kolektivní totožnost, nový morální řád i iluzi smyslu v něm a pocit převahy nad slabšími. Jejich nenávisť je protiromská – protimigrační – antivaxerská – protiukrajinská – protiinkluzivní – mířící proti homosexuálům a transgender osobám. Skrznaskrz antiliberalní a protisystémová. A záleží jen na aktuálním kontextu, který směr a objekt zájmu je zrovna stmeluje a vytváří v nich pocit sounáležitosti v nenávisti. Skutečnost je nicméně ještě dramatictější v tom, že bezskrupulózních manipulátorů na scéně stále přibývá, stejně tak jako nespokojenců, kteří se fixují na konkrétní protivníky k alespoň krátkodobému vybití svého vnitřního napětí. Kdo by ale očekával, že v tuto chvíli nabídnu nějaké rychlé a účinné řešení, toho asi zklamou. Fakty se s takovými lidmi poměřovat nedá, protože ta proti emocím nikdy nefungují; slušnost a individuální morální apely zase jen zesilují jejich pocit ponížení a odpor vůči elitám či systému; cílené vzdělávání je záležitost generační. Klíč k problému leží v samém zdroji jejich frustrací, který přestože vychází z individuálních pohnutek, má ve skutečnosti i hlubokou společenskou souvislost – je přítomen v jejich každodenních existenčních nejistotách, v nepředvídatelnosti života a prostém strachu z budoucna, v permanentní soutěživosti doby, se kterou nedokáží držet krok. Chceme-li tedy uspět v souboji s agresivními populisty, musíme lidem umět nabídnout lepší perspektivu než oni, alternativní pocit pozitivní sounáležitosti, stabilní životní podmínky i osobní důstojnost. Tenhle politický zápas o duši člověka je přitom nepoměrně obtížnější i zodpovědnější než rozsévání nenávisti, avšak – jak historie ukazuje – vyhrát se rozhodně dá.

27. ledna 2026